

**ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญ
ของท่านพุทธทาสภิกขุและสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)**
**A Study and Analysis of the Major Educational Philosophies
of Buddhādāsa Bhikkhu and Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A. Payutto)**

สุขวสา ชิตะปัญญา

Sukwasa Chitapanya

นักวิชาการอิสระ

Indecent Scholar

E-mail: wsaberger@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 1 มกราคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 27 พฤษภาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 27 พฤษภาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญของท่านพุทธทาสภิกขุและสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ซึ่งเป็นพระเถรานุเถระผู้มีบทบาทสำคัญในการเสนอแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า แม้ทั้งสองท่านจะมีความแตกต่างกันในด้านประเด็น แนวทาง และภาษาที่ใช้ในการนำเสนอแนวคิดทางการศึกษา แต่ทั้งสองล้วนเน้นย้ำคุณค่าของศีลธรรมและจริยธรรมเป็นหลักสำคัญร่วมกัน โดยชี้ให้เห็นถึงวิกฤตของระบบการศึกษาไทยที่ละเลยการปลูกฝังคุณธรรม และมุ่งเน้นเฉพาะการแข่งขันและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีตามแนวทางแบบตะวันตก อันอาจนำไปสู่ปัญหาทางสังคมในระยะยาว ทั้งพุทธทาสภิกขุและสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เสนอว่า การศึกษาควรเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและแก้ไขปัญหาสังคมอย่างยั่งยืน มากกว่าการมุ่งเอาตัวรอดในระบบเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่

คำสำคัญ : แนวคิดทางปรัชญาการศึกษา, ท่านพุทธทาสภิกขุ, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

Abstract

This article presents a philosophical analysis of the key educational concepts of Buddhādāsa Bhikkhu and Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A. Payutto), both of whom are highly influential figures in Thai Buddhist education. The study reveals that, although their approaches, language, and specific principles differ, they share a common emphasis on the central role of morality and ethics in education. Both thinkers critique the current trajectory of the Thai education system, which increasingly neglects moral cultivation in favor of technological advancement and competition modeled after Western systems. They argue that such a direction risk eroding the spiritual and ethical foundations of society. Instead, they advocate for an education that nurtures the mind and contributes to the sustainable resolution of social problems, rather than merely equipping individuals to survive in a modern, competitive world.

Keywords : educational philosophy, Buddhādāsa Bhikkhu, Somdej Phra Buddhakosajarn

(P.A. Payutto)

1. บทนำ

การศึกษาในประเทศไทยได้พัฒนาก้าวไกลไปมาก สังเกตได้จากช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา เกิดโรคระบาดโควิด-19 ระบบการศึกษาไทยปรับตัวเปลี่ยนเป็นการเรียนแบบ “Home School” ได้ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาเลยทีเดียว แสดงว่าเทคโนโลยีทางการศึกษาของไทย ก้าวไกลทันสมัยไม่แพ้ผู้ประเทศใดแต่เหรียญมี 2 ด้านเสมอ แม้ระบบการศึกษาพัฒนาที่มีการแข่งขันสูงตั้งแต่ระดับประถมศึกษา ในการมอบองค์ความรู้เพื่อการแข่งขันต่อยอดทางการศึกษาในโรงเรียนที่ดี โรงเรียนที่ดี แต่กลับลดบทบาทของวิชาศีลธรรม จริยธรรม ประวัติศาสตร์ อันเป็นรากเหง้าของจิตวิญญาณ อันเป็นเหตุปัจจัยแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขในทุก ๆ ด้าน บทความฉบับนี้จึงได้นำมุมมอง แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาในปัจจุบันจากครูอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่าน คือ 1) ท่านพุทธทาสภิกขุ 2) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มานำเสนอให้พิจารณาและเป็นแนวคิดในการพัฒนาการศึกษาไทย

2. ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธปรัชญา

ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ อยู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ท่านพุทธทาสภิกขุและคณะผู้ทรงคุณดังกล่าวข้างต้น เห็นควรให้พุทธปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาการศึกษาที่มีพื้นฐานอยู่

บนความเป็นไทย และสนับสนุนให้พิจารณาปรัชญาการศึกษาไทยบนพื้นฐานของพุทธปรัชญา อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โลกและชีวิตเป็นอนิจจังไม่มีอะไรแน่นอน มนุษย์จึงไม่ควรติดอยู่กับวัตถุและมุ่งแสวงหาความสุขทางวัตถุ เพราะแท้จริงแล้วเป็นทุกข์ ชีวิตอันประกอบด้วยของไม่เที่ยงของชั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นกระแสแห่งการเกิดดับ ซึ่งเป็นไปตามหลักปฏิสสมุปบาท คือ ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในกฎเหตุและผลหรือเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์

พุทธปรัชญาการศึกษา คือ การพัฒนาชั้น 5 เพื่อขจัดความโง่เขลาของผู้เรียนลดน้อยลง และหมดไปในที่สุด และให้อยู่ในสังคมอย่างเป็นคนเก่ง คนดี และคนมีความสุขในโลกปัจจุบันและอนาคต โดยความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาให้ไว้ มี 4 ประการ ได้แก่ 1.ความมุ่งหมายเกี่ยวกับตัวผู้เรียน 2. ความมุ่งหมายเกี่ยวกับสังคม 3. ความมุ่งหมายเกี่ยวกับลักษณะของการเรียนรู้ 4. ความมุ่งหมายเกี่ยวกับความร่มเย็นของชีวิตมนุษย์ทั่วไป ซึ่งการศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้เกิดความร่มเย็นแก่ชีวิตในสังคม

3. แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญของท่านพุทธทาสภิกขุ

เรื่องนี้ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ดังนี้ พุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้อันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว หรือพุทธธรรมพุทธปรัชญาการศึกษา มาจากคำว่า “Buddhistic Philosophy of Education” ซึ่งได้แนวคิดมาจากพระพุทธศาสนา (Buddhism) จากพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และปรัชญาการศึกษาอื่น ๆ พุทธปรัชญาได้นำหลักเหตุและผล วิเคราะห์ อธิบายความจริง หรือสัจธรรม และความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายในโลก ได้ชี้ให้ทราบว่าอะไรคือความเป็นเลิศหรือความดีที่พึงปรารถนาในชีวิต และจะศึกษาปฏิบัติให้เป็นผลได้อย่างไร ดังที่ผู้รู้ที่สนับสนุนให้พิจารณา “ปรัชญาการศึกษาไทย” บนพื้นฐานของพุทธปรัชญา คือ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ท่านพุทธทาสภิกขุ พระเทพเวที พระราชวรมุนี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และเอกวิทย์ ณ ถลาง

ส่วนอานวย ยัสโยธา กล่าวไว้ในเว็บไซต์ thaijo.org กล่าวถึงท่านพุทธทาสภิกขุ เกี่ยวกับแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา ดังนี้ ท่านเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ทางการศึกษา “ปราชญ์ฝ่ายทักษิณ” จากองค์การ UNESCO สำหรับแนวคิดทางการศึกษาของท่าน คือ

- การส่งเสริมขันติธรรม สันติธรรม วัฒนธรรม และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างมวลมนุษยชาติใหม่
- มีความทันสมัยในการตีความคำสอนของพระพุทธศาสนาให้สำเร็จประโยชน์ในชาตินี้
- ไม่สอนโดยเน้นภาษาบาลีและสันสกฤต
- เลือกใช้ภาษาให้เหมาะกับคนยุคใหม่ ในกรณีที่เขาตกหล่น “คำ” ที่จะ ใช้สื่อความหมายท่านสร้างทฤษฎี 2 ภาษา (ภาษาคน – ภาษาธรรม)
- สร้าง “พจนานุกรมนอกราชบัณฑิต” ใช้เอง

ท่านพุทธทาสภิกขุกับปรัชญาทางการศึกษาแบบ 'หมาหาด่วน'

ท่านมองวิพากษ์การศึกษาของไทยว่า มุ่งสร้างแต่ความรู้ ตามแบบอย่างตะวันตก โดยไม่คำนึงถึง ศีลธรรมท่านเปรียบเปรยว่า แทนที่จะตัดเย็บรองเท้าให้เหมาะกับเท้าคนไทย ดันไปพยายามตัดเท้าคนไทยให้ ไปสวมรองเท้าฝรั่งได้ จึงทำให้เกิดค่านิยม แบบเห็นแก่ตัว แข่งขันสูง จึงถึงว่าเป็นการศึกษาแบบ “หมาหาด่วน” ท่านจึงเสนอได้ให้ขอเสนอ “ต่อหางสุนัข” ไว้ด้วยการให้ความสำคัญกับวิชาศีลธรรม เพิ่มเข้าไปใน หลักสูตร ส่วนในหมู่ประชาชน เสนอให้มี “บัตรสะสมความดี” เพื่อนำไปใช้สิทธิประโยชน์ตามที่ทางการ กำหนด ให้ศีลธรรมกลับมาคู่คนไทย ให้โลกรู้จักคนไทยอย่างสร้างสรรค์และชื่นชมในด้านวิทยาการศึกษาที่อุดม ด้วยปัญญา เมตตา มีศีลธรรมต่อสังคม

ในขณะเดียวกัน ได้มีการนำเสนอแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุใน 2 ประเด็น คือ เกี่ยวกับผู้เรียนและผู้สอน ดังนี้

เกี่ยวกับผู้เรียน

การ “ต่อหางสุนัข” เมื่อการศึกษาตามแบบปัจจุบันละเลยบทเรียนทางศีลธรรม และขาดการปลูกฝัง จริยธรรม จึงมองว่าเหมือนเป็นหมาหาด่วนนั้นสวยงาม ท่านพุทธทาสจึงพยายามชี้ให้เห็นว่าสุนัขที่มีหางเป็น สุนัขที่สวยงามกว่า การศึกษาจึงต้องเน้นศีลธรรม การศึกษาที่ไม่มีบทเรียนทางศีลธรรมและไม่เน้นภาคจริย ศึกษา ย่อมไร้ประโยชน์ และอาจจะเป็นอันตรายต่อสังคมในหลายด้าน

ท่านพุทธทาสวิเคราะห์ว่า การศึกษาที่เอาแบบตะวันตกและมุ่งพัฒนาวัตถุนั้น เป็นการศึกษาที่เน้น ความรู้เพื่อความรู้แบบ “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” ในที่นี้หมายถึงเอาตัวไม่รอดทั้งองค์กรรวม การเรียนเป็น ภาคทฤษฎีเป็นปรัชญา เป็นหลักการใช้เหตุผล แต่ไม่มีประโยชน์ในทางปฏิบัติ ไม่สามารถแก้ปัญหาส่วนตัว ปัญหาสังคม และทำให้ผู้เรียนพ้นทุกข์ได้ แม้แต่การเรียนพุทธศาสนาในปัจจุบันก็เป็นการเรียนแบบปรัชญา แต่ ไม่ใช่เรียนแบบศาสนา จึงเป็นการฝึกการคิดเหตุผลใช้ภูมิปัญญา แต่ไม่สามารถทำให้เข้าใจโลก ชีวิต การดำเนิน ชีวิต ตามความเป็นจริงได้

แม้แต่การศึกษาของบรรพชิตเอง ท่านพุทธทาสก็เห็นว่าเป็นการศึกษาที่สูญเปล่า โดยเฉพาะการศึกษา ของสามเณร ก็ได้มุ่งพัฒนาจิตตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่สามเณรเองกับเรียนภาคทฤษฎีเหมือนกับ นักเรียนฆราวาส มีความรู้แบบฆราวาส ระบบสามเณรจึงสูญเปล่า เช่นเดียวกับการศึกษาของคนโดยทั่วไป

สรุปได้ว่าตามทัศนะของท่านพุทธทาส ระบบการศึกษาของไทยมุ่งส่งเสริมกิเลสของมนุษย์ หากจะเป็น ประโยชน์บ้างก็เพียงทำให้ประกอบอาชีพและมีรายได้เพื่อสนองความต้องการทางโลกเท่านั้น มิได้เป็นไปเพื่อ ความก้าวหน้าทางสติปัญญา และเพื่อความเจริญของจิตใจ ท่านได้กล่าวปรารภไว้ว่า “ดูการศึกษาชั้นอนุบาล ดูการศึกษาชั้นประถม ดูการศึกษาชั้นมัธยม ดูการศึกษาชั้นวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มันก็เป็นเรื่องให้ลุ่มหลง ใน เรื่องการเป็นอยู่ การมีเกียรติยศยอเยอเชิดชูทั้งนั้น แต่อย่างดียังใช้ประกอบอาชีพได้ หลังจากที่ท่านได้วิจารณ์ ระบบการศึกษาของโลกปัจจุบันแล้ว ท่านได้เสนอแนวทางการศึกษาที่ถูกต้อง ประมวลมาได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1. การศึกษาที่ถูกต้อง จะต้องมีการพัฒนาจิตวิญญาณให้มีพลังสามารถควบคุมพลังทาง วัตถุ ทางร่างกายได้ กล่าวคือ ชีวิตมนุษย์ต้องมีความสมดุลทั้งทางด้านความสามารถทางวัตถุ ทางวิชาชีพ ทางปัญญา และคุณธรรม จะมีความสุขต้องมี ตัวรู้ และตัวแรง โดยมีตัวรูนำตัวแรงไปในทางที่ถูกต้องจึงถือว่าเจริญก้าวหน้า

2. การศึกษาที่ถูกต้อง จะต้องทำลายสัญญาตัญญาอย่างสัตว์ที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์ ให้ได้ นั่นคือตัดความความเห็นแก่ตัวออกไป และปัจจุบันมนุษย์ยังคงเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว “การศึกษาของเราควรมุ่งที่จะประหารสัญญาตัญญาอย่างสัตว์นั้นเสีย ให้มีการกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงเกิดขึ้นแทน”

3. การศึกษาที่ถูกต้อง มนุษย์จะต้องได้รับสิ่งที่สูงสุดและประเสริฐ นั่นคือ การที่สามารถควบคุมกิเลส ตัณหาและและความต้องการทางวัตถุได้ ในทางตามอุดมคติของพุทธศาสนา “จิตเจ้านั้นสำคัญกว่าร่างกาย เพราะจิตใจเป็นตัวนำร่างกายให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของอุดมคติทางพุทธศาสนาว่าไปดีหรือชั่ว”

4. การศึกษาที่ถูกต้อง จะทำให้ผู้ศึกษามีจิตใจรักความเป็นธรรม มีจิตสำนึกที่จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรม “การศึกษานั้นเพื่อธรรม เพื่อธรรมาธิปไตย ให้ธรรมครองโลก ไม่ใช่เพียงศึกษาเพื่อรอดทางสังคม

5. การศึกษาที่ถูกต้อง ต้องทำลายความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ โดยวางการจัดวางแนวจริยศึกษาเป็นรั้วล้อม ให้สามารถน้อมนำให้ผู้ศึกษาควบคุมตนเองได้ “จริยศึกษาจะต้องไปทำลายความเห็นแก่ตัว อันนี้มันเป็นเมฆหมอกที่เข้ามากลบเกลื่อนหรือปิดบังตัวจริยศึกษา”

6. การศึกษาที่ถูกต้อง ต้องส่งเสริมให้ผู้ศึกษา มีปัญญาหยั่งรู้สามารถเข้าใจธรรมชาติของโลก และธรรมชาติตนเองอย่างถูกต้องนำไปพันทุกข์ได้ ปัญญาที่เป็นคุณสมบัติของจิตเดิมแท้ เรียกว่าโพธิ์ (ธาตุรู้ปัญญา) นี้ทำให้เกิดศีลธรรมของจิต ทำให้จิตมีระเบียบและอยู่ในสภาวะปกติ เพื่อให้บุคคลมีชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุข การศึกษาตามแนวนี้จึงต้องเน้นพุทธิศึกษาในแง่ที่ส่งเสริมปัญญาอย่างแท้จริง กล่าวคือ ทำให้ผู้ศึกษามีความรู้เรื่องที่สำคัญที่สุดของชีวิต

7. การศึกษาที่ถูกต้อง ต้องทำให้ผู้ศึกษามีความสำนึกในหน้าที่ ทวงสิทธิ์เพื่อจะทำหน้าที่ที่ดี ไม่ใช่ทวงเพื่อต้องการเรียกร้องผลประโยชน์ และหน้าที่นั้นก็ต้องมีความเป็นมาความถูกต้อง บริสุทธิ์ ไม่เห็นแก่ตัว จึงเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง

เกี่ยวกับผู้สอน

แนวคิดทางการดำเนินการสอนหรือระบบการศึกษาที่ถูกต้องตามทัศนะของท่านพุทธทาส มีดังนี้

1. ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้อง ผู้สอนจะต้องจัดให้มี

1.1 พุทธิศึกษา จะต้องสอนความรู้เรื่องของชีวิตว่าเกิดมาทำไมโดยตรง

1.2 จริยศึกษา ต้องเน้นที่ความมีระเบียบวินัยของนักเรียน ของความเป็นมนุษย์ บทบาทหน้าที่ของชายหญิง ให้ผู้ศึกษาเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรม เช่น มีความมัยยัสส มีหิริโอตตปปะ เป็นต้น

1.3 พลศึกษา ในความหมายที่แท้จริง พลศึกษาต้องพัฒนากำลังทางจิตเพื่อให้บังคับกำลังกายให้เดินไปถูกทาง กำลังทางจิตในพระพุทธศาสนาคือสมาธิ สมาธิในพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ 1) จิตสะอาด (pure หรือ clean) ได้แก่จิตที่ไม่เจือด้วยกิเลสและเครื่องเศร้าหมอง

ทั้งปวง 2) จิตมั่นคงที่สุดหรือตั้งมั่นดี (Steady หรือ firm) 3) จิตที่ว่องไวในหน้าที่ของมันอย่างที่สุด (Activeness)

1.4 หัตถศึกษา หัตถศึกษาตามลักษณะที่ถูกต้อง จะต้องอาศัยพุทธิศึกษา จริยศึกษาและพลศึกษา ตามแนวดังกล่าวมาเป็นพื้นฐาน เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญทางฝีมือและความสามารถในการอาชีพอย่างแท้จริง

1.5 ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้องจะต้องศึกษาให้เห็นความทุกข์ เหตุของทุกข์ และความดับทุกข์ ไม่ใช่ศึกษาแต่ภาคทฤษฎี แต่ต้องให้ผู้ศึกษาลงมือปฏิบัติให้เห็นจริงตามประสบการณ์ จะต้องเน้นการฝึกฝน การปฏิบัติมากกว่าภาคทฤษฎี ต้องเรียนชีวิต เรียนธรรมชาติ เรียนให้รู้จักตนเองเพื่อข่มกิเลสและสลายธาตุอาณ อย่างสัตวิให้ได้ และพัฒนาคุณธรรมประจำใจให้องกมยิ่งขึ้นและครูในอุดมคติ ต้องเป็นผู้อุทิศตนเพื่อให้งานการศึกษา และสร้างเสริมคุณธรรมแก่ผู้เรียนโดยแท้จริง ต้องมีปัญญาคือวิชาความรู้ มีความสามารถ ในการสอนลูกศิษย์ ให้ความเมตตา ให้ความรัก ความเอ็นดู มีความกรุณาต่อศิษย์ของตน เสมือนหนึ่งลูกของตน”

2. ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้อง จะต้องให้ผู้ศึกษารู้จักศาสตร์ของพุทธบริษัท

ศาสตร์ในที่นี้ แปลว่า เครื่องตัด หมายถึง ตัดสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความเจริญหรือตัดความโง่เขลา ซึ่งในที่สุดก็จะเหลือความจริง ความดี ความงาม ความถูกต้องและความยุติธรรม

ศาสตร์ของพุทธบริษัทมี 3 ศาสตร์ คือ พุทธศาสตร์ ธรรมศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ศาสตร์ทั้งสามนี้เป็นไปเพื่อความดับทุกข์นั่นเอง ทำให้บุคคลสามารถอยู่อย่างสันติสุข และอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุขทั้งกลุ่ม ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้องตามแนวคิดท่านพุทธทาส สรุปได้ว่า “ขอให้ทุกคนถือว่า มีมหาวิทยาลัยในร่างกาย จงเข้ามหาวิทยาลัยนี้กันทุกคน ด้วยการเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้าผู้สั่งสอนเพื่อให้ได้มาซึ่งบรมธรรม เพื่อให้มนุษย์กล่าวได้ว่ามนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับ ไม่เสียสิ่งที่เกิดเป็นมนุษย์เลย แล้วก็พยายามให้เป็นเรื่องของการปฏิบัติอยู่เรื่อยไป อย่าให้เป็นเรื่องเพ้อทางปริยัติ หรือทางหลักวิชามากไป”

การศึกษาตามแนวที่ท่านพุทธทาสเสนอไว้นั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ศึกษา คือ

1. ทำให้มีความสำนึกในบุญคุณของชาติ เพราะมีหลักสังฆศาสตร์ อันทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสามัคคี ทำให้เห็นความสำคัญของความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพราะสำนึกในหน้าที่

2. ทำให้พ้นทุกข์ได้ เพราะมีสัมมาทิฐิ เนื่องจากไม่ยึดมั่นถือมั่นในอัตตา ไม่มีความเห็นแก่ตัวแต่อย่างใด ได้ประโยชน์จากความถูกต้อง เห็นคุณค่าของศาสนาในการแก้ปัญหาทางใจ และทำให้ได้รับประโยชน์จากเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ได้อย่างเต็มที่ เพราะมีปัญญาและคุณธรรมทางจิตเป็นผู้ควบคุม

3. ทำให้มองเห็นความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ตามกฎหมายแห่งกรรม จึงไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคม ทำแยกแยะความแตกต่างระหว่างความหมายอันแท้จริงและความหมายที่ชาวโลกได้กล่าวคือ ภาษาธรรมกับภาษาคน เพื่อให้เข้าใจโลกตามความเป็นจริง

4. ทำให้สังคมมีสันติสุขไม่เบียดเบียนกัน ทำให้นายทุนอาจกลายเป็นเศรษฐีใจบุญ และกรรมกรกลายเป็นคนขยันขันแข็ง ประเพณีธรรมทั้ง “นายทุน” และ “กรรมมาชีพ” ก่อเกิดประโยชน์ซึ่งกันละกันอย่างสูงสุด

แนวทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ อาจจะสรุปได้ในทัศนะของท่านว่า สันติสุขหรือสันติภาพอันถาวรของโลกนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเข้าใจอันถูกต้องของคำว่า “การศึกษา” และได้ดำเนินไปอย่างตรงตามที่เป็นจริง โลกก็จะดีกว่านี้ ปราศจากความทุกข์จากการเบียดเบียน ไม่ต้องมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายกฎหมาย เพราะทุกคนประพฤติดี

ส่วนพระอาจารย์ อาจารย์สุโก กล่าวไว้ในเว็บไซต์ GotoKnow เรื่องพุทธปรัชญาศึกษาในทรรศนะพุทธทาสภิกขุ ได้นำเสนอไว้ ดังนี้

พุทธปรัชญาศึกษาในทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ

อีกหนึ่งแนวคิดทางการศึกษา ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านมีองค์ความรู้ในวงกว้างทั้งทางด้านวิชาการและการปฏิบัตินั้น ได้สอดคล้องกับปณิธาน 3 ประการของท่าน คือ

1. ความหมายของการศึกษาในทรรศนะพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงการศึกษาและความหมายของการศึกษาไว้ว่า “การศึกษา” ที่แท้จริงมีลักษณะหรือมีความหมายเป็นพิเศษอยู่คือต้องดูออกมาจากข้างในแล้วแก้ปัญหาข้างนอก คำว่าศึกษา หรือสิกขา รวมความหมายแล้วท่านกล่าวคือการ ดูตัวเอง เห็นตัวเอง รู้จักตัวเอง จึงจะเรียกว่า สิกขา

คำว่า สิกขา ในภาษาบาลี หมายถึงการนำความรู้ที่ศึกษาแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ กระทำเพื่อให้ดับทุกข์สิ้นเชิง รวมถึงความรู้ด้วย เพราะฉะนั้นความรู้กับการปฏิบัติต้องไปด้วยกัน ไม่แยกกัน มีความมุ่งหมายคือการดับทุกข์ สิกขาคือสิกขา แปลว่าผู้ดูเอง เห็นเอง คือเห็นภายในให้ทั่วพร้อม

จากทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาต้องเป็นไป เพื่อไปสู่การดับทุกข์ มองถึงธรรมชาติภายในตัวของมนุษย์เอง แทนที่การศึกษาจะมุ่งเน้นการพัฒนา หรือให้ความสนใจกับสิ่งอื่นที่นอกเหนือจาก การส่งเสริมคุณค่าที่อยู่ภายใน หากไม่ปฏิบัติคู่กันไป ก็ไม่สามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้ ท่านจึงเน้นให้เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ในบุคคลและสังคม เน้นฝึกฝนพัฒนาได้ ให้เป็นยิ่งกว่าการเป็นมนุษย์ทั่วไป

2. จุดมุ่งหมายของการศึกษาในทรรศนะพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุได้กล่าวเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาที่ควบคุมความฉลาด มั่นก็นำมาสู่ความไม่เห็นแก่ตัวอย่างการศึกษาของคนโบราณที่มุ่งการศึกษาเพื่อสร้างให้เป็นบุตรที่ดี ศิษย์ที่ดี เพื่อนที่ดี พลเมืองที่ดี สาวกที่ดี มนุษย์ที่ดี คือ เต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ การศึกษาต้องช่วยให้เราเห็นว่าเราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ การศึกษากับศาสนาต้องอยู่เคียงคู่กันไป การศาสนาเป็นฝ่ายจิต การศึกษาเป็นฝ่ายกาย การศึกษาต้องที่ดีต้องควบคุมความฉลาดแบบเห็นแก่ตัวได้ ให้มีการปฏิบัติตนตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อนำไปสู่อุดมคติทางการศึกษา คือ การดับทุกข์ได้ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง หมัดสั้นซึ่งสัญญาตญาณอย่างสัตว์ หากการศึกษาเดินตามมรรคมีองค์แปด จะเป็นการศึกษาที่พัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

3. สถานที่เรียนในพระศนะพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงสถานที่เรียนวิชาพุทธปรัชญาว่า ไม่จำเป็นต้องไปหาที่อื่นหรือแสวงหา เรามีพร้อมทั้งสัญญาและใจ เป็นแหล่งเรียนรู้ ที่สามารถช่วยให้พ้นทุกข์ได้ และเป็นที่ดีสุดของการศึกษา ในขณะที่เดียวกันการศึกษาต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมหรือสถานที่ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ควรจัดเฉพาะให้ได้บรรยากาศที่เหมาะสม ให้มีการเรียนในห้องเรียนรวมขนาดใหญ่ การสร้างบรรยากาศเพื่อให้ได้ความศักดิ์สิทธิ์ เช่นใน อุโบสถ วิหาร สถานที่ต่าง ๆ

4. ผู้สอนหรือครูในพระศนะพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมาย คำว่า ครู ว่า ตรงกับคำว่าครูแปลว่า หนัก หมายถึง ผู้ที่ทุกคนจะต้องสนใจด้วยความเคารพบุคคลที่ทุกคนต้องให้ความเคารพและท่านกล่าวว่ายังมีนักภาษาศาสตร์ได้ให้ความหมายว่า เปิดประตูภิกขุที่เปิดประตูเรียกว่าครู จึงบัญญัติใหม่ว่าครู คือผู้เปิดประตูหมายถึงเปิดประตูฝ่ายจิตใจฝ่ายวิญญาณ จึงมีความหมายเป็นผู้ปลดปล่อย โดยอรรถ ครูคือผู้แสดงโลกใหม่แก่กุลบุตร โดยอุตมคติ ครูเป็นดวงประทีปของโลก การสอนเป็นหน้าที่ของครู ท่านเห็นว่า “ครูที่แท้จริงเป็นปูชนียบุคคล ทำงานเพื่อช่วยโลก เพื่อยกโลก เพื่อสร้างโลก ไม่ควรทำงานเพื่อเงินเดือน การเป็นครูหรือผู้สอนไม่เพียงแต่หมายถึงผู้ที่มีอาชีพเป็นครู เท่านั้น แต่ทุกคนสามารถเป็นครูเราได้ ครูที่ใกล้ชิดกับเรามากที่สุดก็คือ พ่อแม่ พ่อแม่ ท่านเป็นพระพรหมของลูก เป็นอาจารย์คนแรกของลูก พ่อแม่จึงเป็นครูที่มีอิทธิพลต่อคนทุกคน หรือผู้เรียนทุกคน หากไม่คือ เชื่อฟังพ่อแม่ก็สามารถบรรลุผลสูงสุดได้ “ครู” จึงเป็นคำที่สื่อความถึงผู้ประเสริฐ

5. หลักสูตรการศึกษาในพระศนะพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงหลักสูตรการศึกษาไว้ว่า หลักสูตรต้องมีจริยธรรมควบคู่กันไป คือประกอบด้วย

1. ลักษณะการสอนหรืออบรมวิद्याการ ครูอาจารย์ควรสอนในลักษณะการอบรมให้สัมฤทธิ์ผลทางจิตใจ
2. การสอนวิชาธรรมโดยตรงต้องสอนเนื้อหาความรู้ประมาณ 80% ให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิต
3. การสอนต้องทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจถูกต้องและแจ่มแจ้ง ตามผู้สอนด้วยการตั้งใจขณะสอน
4. การสอนคุณธรรมหรือธรรมะที่เป็นหลักปฏิบัติ จะต้องสอนอย่างน้อยสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง ต้องสอนให้ถูกต้องตามหลักปฏิบัติจนตาย
5. การสอนโดยอ้อม แต่มีผลต่อผู้เรียนมาก โดยครูผู้สอนที่ฉลาดจะนำธรรมะมาสอดแทรกแก่ผู้เรียนได้เรียน โดยผู้เรียนไม่มีความรู้สึกรู้ว่าถูกสอน เรียนรู้ด้วยวิธีการสังเกตพร้อมมีสติสัมปชัญญะ
6. การสอนต้องมีการเลือกสรรธรรมะให้เหมาะสมกับวัย อายุ ระดับการศึกษา และแทรกคุณธรรมตามวัย

7. สอนโดยผู้เรียนไม่มีความรู้สึกตัวว่าถูกกระทำ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีโอกาสปรับปรุงแก้ไข

8. การสอนนอกสถานที่ อาศัยการศึกษาเรียนรู้จากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

9. การศึกษาเรียนรู้พิธีกรรมทางศาสนา เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักพิธีกรรม ประเพณีอย่างถูกต้อง

10 การศึกษาเพื่อควบคุมตนในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ถูกต้อง ทุกลมหายใจเข้าออกหรือทุกอิริยาบถ

11 การศึกษาต้องมีการบังคับในสิ่งที่ควรบังคับ เพราะการศึกษาที่มุ่งปล่อยเสรีทำให้ขาดความสมดุล

12 ปัญหาปลีกย่อยของการศึกษาโดยเฉพาะการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยเมื่อไม่สามารถจัดตั้งเป็นคณะได้ ก็ควรจัดตั้งในรูปแบบของคณะกรรมการควบคุมให้เหมาะสม จึงจะได้รับผลที่เราต้องการ

6. การเรียนการสอนในพระคัมภีร์พุทธศาสนา

พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงการเรียนการสอนว่า การสอนก็ต้องเป็นไปตามหลักไตรสิกขา สิ่งที่ได้คือการสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ เป็นการรับปริญญาที่แท้จริง

7. การจัดการศึกษาในพระคัมภีร์พุทธศาสนา

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวเปรียบเทียบการศึกษาหรือชีวิตของคน ไว้เหมือนกับวัว ไว้ว่า ชีวิตต้องเทียมด้วยวัวสองตัว คือตัวหนึ่งรู้ตัวเป็น Spiritual Enlightenment และอีกตัวหนึ่งคือกำลัง เป็นการทรมานหาเกิน การใช้เทคโนโลยีและชีวิตของคนก็ไม่ควรที่จะเอาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งควรที่จะมีชีวิตที่บรรลุมรรค ผล นิพพาน

การศึกษาจะต้องมีทั้งการสอนวิชาชีวะ และศีลธรรมให้เป็นไปควบคู่กัน ทั้งหรือเอาอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ ซึ่งการศึกษาที่ผ่านมาได้ละทิ้งหรือให้ความสำคัญในการทำมาหากินมากเกินไป ทำให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาภายในคือ เรื่องของชีวิตหรือจิตใจของคนน้อยลง

นิภา นิธยาน กล่าวไว้ในเว็บไซต์ SWU e-Journals System ได้เขียนสรุปไว้อย่างน่าสนใจหลายประเด็น แต่จะขอหยิบยกเพียงข้อมูลที่มีส่วนต่างในการใช้ภาษา/สำนวนเพื่อสื่อสารให้เข้าใจต่อการเข้าใจในการนำเสนอพอเป็นแนวคิดทางการศึกษาดังนี้

1. การศึกษาที่สมบูรณ์

การศึกษาที่สมบูรณ์ตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ คือ การศึกษาที่ควรทำให้มนุษย์ มีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุด เท่าที่มนุษย์ควรจะได้ โดยทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ แล้วมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์การศึกษาที่สมบูรณ์ต้องประกอบด้วยหลัก 3 ประการ

- 1) เรียนหนังสือ: ประกอบด้วยความฉลาด หรือสติปัญญาในขั้นพื้นฐานพอตัว คือพอแก่ความต้องการ
- 2) เรียนอาชีพ: มีความรู้เรื่องวิชาชีพและอาชีพพอตัว คือ ปฏิบัติได้
- 3) เรียนความเป็นมนุษย์: มีมนุษยธรรมคือ ความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องพอตัว

3. จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ถูกต้อง

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้ข้อเสนอแนะถึงการศึกษาที่ถูกต้องไว้ 8 ประการ คือ

- 1) การศึกษาจะต้องทำให้บุคคลรอดและหลังคนรอด
- 2) การศึกษาจะต้องยกระดับจิตมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีระดับจิตใจสูง (คำว่า "มนุษย์" แปลว่า ผู้มีใจสูง)
- 3) การศึกษาจะต้องสามารถควบคุมความเห็นแก่ตัวของมนุษย์
- 4) การศึกษาควรจะเน้นการปฏิบัติ คือ การลงมือทำเพื่อให้เกิดสันติสุข และสันติภาพขึ้นมาในโลก
- 5) การศึกษาจะต้องทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่เย็น คือ มีความสงบอยู่ภายในใจ
- 6) การศึกษามุ่งให้ได้รับปริญญาที่แท้แห่งพระพุทธศาสนา คือ การสิ้นไฟแห่งราคะ โทสะ โมหะ
- 7) การศึกษาเป็นการศึกษาที่เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ประจักษ์แจ้งได้ด้วยตนเอง
- 8) การศึกษาทำให้คนฉลาดและสามารถควบคุมความฉลาดนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย

4. แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

แนวคิดปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีดังนี้

ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา

องค์ประกอบของของชีวิต มีมากมายเมื่อชีวิตหนึ่งเกิดมา แต่สามารถแยกประเภทใหญ่ๆ เป็น 2 พวก คือ ทางร่างกายกับทางจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นร่างกายหรือจิตใจมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงนั้นมิได้เป็นไปโดยอิสระหรือเลื่อนลอย การเปลี่ยนแปลงมันเป็นไปตามตามเหตุและปัจจัย มีทั้งองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในเป็นเหตุ และความสัมพันธ์เหตุปัจจัยของกายและจิตดังกล่าว คือปัจจัยที่มนุษย์แสวงหามา อำนวยประโยชน์แก่ตนและผู้เกี่ยวข้องทั้งสิ้น เพื่อให้เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ เพื่อให้ชีวิตเจริญเติบโต ดิ้นรนต่อสู้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี กาลเวลาที่หมุนเวียนตามธรรมชาติ ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ในวงจรที่มีขอบเขตจำกัด เวลาชั่วชีวิตหนึ่งนับว่าไม่ยืนยาวนัก การสืบทอด สานต่อ อยู่ภายในวงจรสั้นๆ แคบ ๆ ซ้ำซากกับวงจรที่ผ่านล่วงไปแล้ว และหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง

องค์ประกอบของชีวิต ต้องมีการรับสืบทอด ต้องการสืบทอด-สานต่อ จากชีวิตสู่ชีวิตด้วยกัน แต่องค์ประกอบเหล่านั้น ก็มีความสามารถจำกัด หากในการถือเอาประโยชน์จากปัจจัยภายนอกมาการสืบทอดความเป็นไปของชีวิตโดยทั่วไป ปัจจัยภายนอกก็จะเป็นตัวกำหนดแนวทางความเปลี่ยนแปลง แต่มนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษกว่าชีวิตอื่น ๆ จึงยังมีองค์ประกอบภายในทางด้านจิตใจ ที่สามารถทำให้มนุษย์มีอิสรภาพพ้นจากความครอบงำของปัจจัยภายนอก และยังสามารถถือเอาประโยชน์จากปัจจัยภายนอกมาบำรุงร่างกายของมนุษย์ เพื่อการเจริญเติบโตแม้จะมีวงจรชีวิตจำกัด เช่นเดียวกับชีวิตอย่างอื่น พิเศษคือ มนุษย์สร้างอิสรภาพจากองค์ประกอบภายในทางด้านจิตใจได้ ทำให้มนุษย์สามารถทำการต่าง ๆ ขึ้นมาแก้ไขมัน จนเสมือนว่าองค์ประกอบของชีวิตภายนอกที่เคยจำกัด กลายเป็นความมีอิสรภาพของชีวิตที่สมบูรณ์

การที่มนุษย์ฉลาด สามารถรู้และนำเรื่องอันลึกลับของปัจจัยแวดล้อมภายนอกทั้งหลาย มาใช้เป็นอุปกรณ์ ให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตของตน มนุษย์สามารถ นำเอาความรู้ ความสามารถ ความชำนาญจัดเจนต่าง ๆ ที่มนุษย์รุ่นก่อนเรียนรู้ไว้ มาถ่ายทอดให้แก่มนุษย์รุ่นต่อไป ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง และจะอาศัยปัจจัยภายนอกน้อยที่สุด วิธีเขียนเป็นตำราถ่ายทอดไว้ สอนไว้รุ่นสู่รุ่น โดยไม่ต้องให้มนุษย์รุ่นใหม่ต้อง

กลับไปเริ่มวงจรย้อนเดิม รุ่นใหม่สามารถต่อยอดได้เลย มนุษย์ยังมีจิตใจที่ประณีตละเอียด ซึมซับคำว่า คุณค่า ความดี ความงาม ความรู้สึกนึกคิดของเพื่อนมนุษย์ และสิ่งทั้งหลาย และที่สำคัญยิ่งคือมนุษย์สามารถเข้าใจ เหตุผล รู้จักแยกระหว่างดีชั่ว คุณโทษ ส่วนตนส่วนสังคม เป็นต้น สามารถวินิจฉัย ตัดสินใจเลือกกระทำ หรือ ดเว้นการกระทำต่าง ๆ ด้วยความสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น หรือต่อสังคมได้ ความสามารถ และความประณีตละเอียดอ่อนอันเป็นลักษณะพิเศษเช่นนี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์เล่าเรียนถ่ายทอดกันได้ ผูกพันให้ ถนัดจัดเจนได้ อบรมให้เกิดความนิยมชมชอบ โน้มเอียง เคยชิน และแก่กล้ายิ่งๆ ขึ้นไปได้ ไม่ว่าจะเป็น องค์ประกอบภายในทางจิตใจที่มีเป็นพิเศษ ต่างจากชีวิตแบบอื่น ๆ และทำให้มนุษย์มีคุณลักษณะ ความสามารถเป็นพิเศษเหนือกว่าชีวิตอื่น ๆ นั้น ก็คือ กุศลธรรม ที่เรียกว่า สติปัญญา ส่วนการเล่าเรียน ผูกพัน อบรม เพื่อนำสติปัญญาที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ และฉลาดขึ้นเรื่อย ๆ จน ถึงวันนี้ มนุษย์เรียกกระบวนการ นั้นว่า “การศึกษา”

กระบวนการที่เรียกว่า “การศึกษา” ของมนุษย์

กระบวนการศึกษาในมุมมองท่าน ป.อ.ปยุตโต มองว่าหากปราศจากองค์ประกอบที่เรียกว่าสติปัญญา ชีวิตมนุษย์ก็จะอยู่ใต้อำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมทั้งหลาย และหมุ่นเวียนอยู่ในวงจรสั้นๆ แคบ ๆ ซ้ำซาก จากชีวิตแล้วชีวิตเล่าชั่วกาลนานเฉกเช่นเดียวกับชีวิตสัตว์อื่น ๆ แต่ด้วยความมีสติปัญญาและการศึกษา ที่ มนุษย์มี จึงดูความเป็นใหญ่ในตนเองและเหนือสัตว์ทั้งปวง จึงสามารถนำปัจจัยแวดล้อมภายนอก มากำหนด แนวทางการดำเนินชีวิต สามารถสร้างสภาพที่เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ของตนได้อย่างมากมาย ซึ่งภาวะอันนี้ ถ้า จะหาศัพท์เรียกให้สั้น ก็คงจะได้แก่คำว่าอิสรภาพ ซึ่งมีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ ในทางลบได้แก่ความหลุด พ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งอื่น และในทางบวกได้แก่ความเป็นใหญ่ในตนเอง หรือของกลุ่มเผ่าพันธุ์มวล มนุษย์

ความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ คือคำตอบเกี่ยวกับ ความหมายของการศึกษา และเป็นการตอบปัญหา เกี่ยวกับความมุ่งหมายของการศึกษาด้วย โดยถือว่า การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ คือ ทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัวเอง ใน การที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด วัตถุประสงค์เกี่ยวกับอิสรภาพนี้มองเห็นได้ชัด ถ้าแยก อิสรภาพนั้นออกพิจารณาเป็นแง่ๆ ไป ดังนี้

1. ในแง่อิสรภาพพื้นฐานของชีวิต

การอยู่รอด ชีวิตต้องพึ่งอาศัย 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่

1) อาศัยปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่มีอยู่ในธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของธรรมชาตินั้น ปัจจัย แวดล้อมภายนอกมีอิทธิพลในการกำหนดความเป็นไปและวิถีทางแห่งการดำรงชีวิตทั้งของมนุษย์และของชีวิต ทุก ๆ แต่บางครั้งปัจจัยแวดล้อมในธรรมชาติก็บีบคั้นให้ชีวิตเป็นอยู่โดยยาก หรือถึงกับจะให้สูญสลายไปเสีย ที่เดียว

2) องค์ประกอบภายในของชีวิต องค์ประกอบภายในทำหน้าที่เป็นเครื่องบีบคั้นตรวนชีวิตเช่นกัน เพราะการดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หมายถึงการสืบทอดประสานกันด้วยดีแห่งองค์ประกอบภายในทั้งหลายที่

ประชุมกันเข้าเป็นชีวิต เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้เรรวนไม่ประสานกัน ความกระทบกระเทือน สัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งมนุษย์ผู้ขาดการศึกษาย่อมขาดอิสรภาพในการดำรงชีวิตของตนอย่างนี้

การศึกษาจึงช่วยให้มนุษย์เข้าใจกลไกแห่งชีวิตของตนทั้ง 2 องค์ประกอบ เข้าใจความจริงของธรรมชาติที่แวดล้อมตนอยู่ และรู้วิธีการเข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเหล่านั้นเป็นไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ แก่กุศลแก่ตน และยังรู้จักปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้อย่างดีอีกด้วย นอกจากนั้น อาศัยความรู้ความเข้าใจและความถนัดชัดเจนในการใช้ความรู้ที่ได้อย่างถูกต้อง แทนที่มนุษย์จะรอให้สิ่งแวดล้อมมากำหนดความเป็นอยู่ของตน มนุษย์กลับเป็นผู้จัดปัจจัยต่าง ๆ ในธรรมชาติ ให้เป็นไปตามประสงค์ของตนได้ พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ของตนได้

ดังนั้น ด้วยความพยายามเพื่อเข้าถึงอิสรภาพข้อนี้ มนุษย์จึงกระทำการต่าง ๆ เพื่อกำจัดความอดอยาก โรคภัยไข้เจ็บ ความหนาวร้อนจัด และภัยธรรมชาติต่าง ๆ พยายามสร้างสรรค์ความอุดมสมบูรณ์ บริการเกี่ยวกับสุขภาพ ความสนุกสนานบันเทิง และการพัฒนาบ้านเมืองในทางวัตถุทุกวิถีทาง ความสำเร็จเป็นตามโลกียะ

2. ในแง่อิสรภาพทางสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมเพื่อนำความเจริญสู่ตนสู่สังคมนั้นคือมนุษย์มีความสามารถที่จะจัดการปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ พัฒนาสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและชีวิตแบบอื่น ๆ ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตนได้ ให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตของตนได้ แต่มนุษย์ด้วยกัน ก็เป็นปัจจัยแวดล้อมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่มาเกี่ยวข้อง เรียกว่า เป็นปัจจัยแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมนี้มีลักษณะของการที่จะต้องเกี่ยวข้องเป็นพิเศษ แตกต่างไปจากปัจจัยแวดล้อมอย่างอื่นในธรรมชาติ แต่มนุษย์ไม่สามารถจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือมนุษย์ด้วยกันตามความต้องการของตน เหมือนกับที่จัดการกับสิ่งแวดล้อมอย่างอื่น มนุษย์แต่ละคนเป็นส่วนประกอบหน่วยหนึ่งของสังคม การสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดอิสรภาพพื้นฐานของชีวิต เช่นความอุดมสมบูรณ์ทางวัตถุเป็นต้น และการเสวยผลของอิสรภาพเช่นนั้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ผู้เดียวจะกระทำหรือเสวยผลได้ แต่เป็นการกระทำร่วมกันของสังคม และมนุษย์ที่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนเท่านั้นจึงทำได้

สำหรับการสร้างหน่วยของสังคมที่เกื้อกูลต่อกัน จะเป็นประโยชน์ที่ทำให้กลุ่มสังคมนั้นยังเข้มแข็งอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เรื่องของมนุษย์ที่จะกระทำต่อปัจจัยแวดล้อมทางสังคม จึงมิใช่เรื่องของการจัดการตามความประสงค์ของตน แต่กลายเป็นการที่จะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เพื่อสร้างสังคมที่ดีมีคุณภาพ เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของบุคคลแต่ละคนที่เป็นหน่วยของสังคม แล้วเจริญก้าวหน้าไปด้วยกัน มนุษย์จึงต้องเรียนรู้วิธีการที่จะอยู่ร่วมกัน เป็นประโยชน์แก่กัน ให้ร่วมมือกันสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งต่าง ๆ และการที่จะสร้างระบบการอยู่ร่วมกันด้วยดี

การให้การศึกษาเพื่อจุดหมายของชีวิต

การศึกษา คือการพยายามแสวงหาจุดหมายให้แก่ชีวิต ชีวิตที่มีการศึกษา แทนที่จะตั้งคำถามว่า ชีวิตเกิดมาเพื่ออะไร ซึ่งไม่มีทางตอบได้ และไม่มีตัวสภาวะที่เป็นคำตอบ ควรจะตั้งคำถามใหม่ว่า ชีวิตควรอยู่เพื่อ

อะไรและอย่างไร ซึ่งการศึกษาจะช่วยตอบปัญหาข้อนี้และภาวะของชีวิตนี้เองที่มีความดันรนอยู่ จะเป็นเครื่องชี้แนวทางแก้คำตอบ เมื่อได้คำตอบแล้ว การศึกษาจึงเป็นการศึกษา เพื่อจุดหมายของชีวิต

อนึ่ง ชีวิตที่ขาดการเรียนรู้และการฝึกฝนอบรม ย่อมเป็นชีวิตที่หย่อนสมรรถภาพและไร้ประสิทธิภาพ ทั้งในการควบคุมรักษาหล่อเลี้ยงองค์ประกอบภายในของตนเอง ส่วนชีวิตที่มีการศึกษา ย่อมมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการปรับตัวและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จนถึงขนาดที่สามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตัวมันได้ การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม และมีความเป็นใหญ่ในตัวในการที่จะดำรงอยู่และแสวงประโยชน์จากการดำรงอยู่นั้น

ภาวะเช่นนี้เรียกเป็นคำศัพท์สั้นๆ ว่า อิศรภาพ ชีวิตที่บรรลุถึงภาวะเช่นนี้ คือภาวะที่เป็นอยู่อย่างดีที่สุดนี้ คือสิ่งที่กำหนดให้เป็นจุดหมายของชีวิต ซึ่งได้แก่การประสบความสำเร็จที่ทำให้อยู่รอดและหลุดพ้นอยู่เหนือภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการดันรนต่อสู้ อย่างมี สมรรถภาพและประสิทธิภาพที่ต้องปลุกฝังถ่ายทอด ชีวิตด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝนอบรม ด้วยเหตุนี้ ตัวแท้ของการศึกษา จึงเป็นภารกิจของชีวิตแต่ละชีวิต หรือการศึกษาเกิดขึ้นแก่ชีวิตด้วยการกระทำของชีวิตเอง พูดสั้นๆ ให้คลุมความว่า การศึกษาเป็นกิจกรรมของชีวิต โดยชีวิตและเพื่อชีวิต ภารกิจนี้ เป็นหน้าที่ของปัญญา และมนุษย์อย่างเดียวเป็นสัตว์เจ้าปัญญา ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นภารกิจของปัญญา และเป็นกิจกรรมของมนุษย์

กล่าวโดยย่อ การกระทำต่อไปนี้จะต้องถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของการศึกษา คือ

1. การมีความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง ว่าสิ่งใดควรปรับ ควรปรับที่ใด อย่างไร เป็นต้น

2. การปรับตัวเพื่อเพิ่มพูนความสามารถในการดำรงอยู่ โดย

ก. พัฒนาร่างกายประกอบภายในทางด้านร่างกายให้มีความสามารถและความพร้อมในการดำรงอยู่ด้วยดี เช่น ให้เจริญเติบโต แข็งแรง มีสุขภาพดี เป็นต้น

ข. พัฒนาร่างประกอบภายในทางด้านจิตใจให้แข็งแกร่งสามารถยิ่งขึ้น เช่น มีสติปัญญามากขึ้น มีคุณธรรมอื่นๆ เช่น เมตตา กรุณา สูงขึ้น เป็นต้น

3. การรู้จักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ตลอดจนปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตน โดย

ก. รู้จักเลือกเกี่ยวข้องกับและถือเอาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมเท่าที่มีอยู่

ข. ไม่ทำลายหรือทำตนให้เป็นอันตรายแก่สิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลแก่ชีวิต

ค. ทำตนให้เกื้อกูลแก่สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ตนเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่ง ซึ่งร่วมสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีอันเป็นประโยชน์ร่วมกัน

ง. รู้จักจัดสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ที่อำนวยความสะดวกแก่ชีวิต

ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่กล่าวถึงในข้อที่ 3 นั้น สิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก บุคคลจะมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ต่อเมื่อบุคคลอื่นๆ ทุกคนได้รับการศึกษาดีด้วย ดังนั้น ทุกคนจึงมีหน้าที่ช่วยคนอื่นๆ ที่ยังขาดการศึกษาให้ได้รับการศึกษา คนที่ขาดการศึกษานั้น พูดในวงกว้างที่เป็นจำนวนใหญ่ที่สุด ก็คือคนรุ่นใหม่ หรือคนที่เกิดภายหลัง แม้ว่าตัวการศึกษาที่แท้จะเป็นเรื่องของบุคคล แต่สังคมก็ยัง

สามารถจัดปัจจัยต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้การศึกษาเกิดขึ้นแก่บุคคลได้ การจัดปัจจัยต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้การศึกษาเกิดขึ้นแก่บุคคลนี้เอง เรียกว่า การให้การศึกษา ด้วยเหตุนี้สังคมจึงปฏิบัติภารกิจที่เรียกว่า การให้การศึกษา อย่างเป็นทางการเป็นการ ทำการถ่ายทอดประสบการณ์ในอดีตที่รับสืบทอดต่อๆ กันมาของคนรุ่นเก่าให้แก่คนรุ่นใหม่ เตรียมผู้เยาว์ของสังคมให้เป็นผู้มีการศึกษาต่อไป

ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

1. การจัดสรรจัดแปลงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสร้างสรรค์ความเจริญด้วยฝีมือมนุษย์ขึ้นมา มากมาย ช่วยให้เกิดความสะดวกสบาย การดำรงอยู่และการแสวงหาความสุขความรื่นรมย์ได้มากขึ้น

2. ที่ว่ามนุษย์จะหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของธรรมชาติ กลับมีอำนาจควบคุมเป็นนายของ ธรรมชาติ นั้น มีทางเป็นไปได้จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงสำนวนภาษาเท่านั้น เท่าที่เป็นมาปัจจุบัน มองดูเผินๆ จะเห็นว่า มนุษย์ได้มีความสามารถควบคุมและจัดการกับธรรมชาติได้ตามต้องการแล้วเป็นอันมาก

3. ในการสร้างความเจริญตามแบบฝีมือมนุษย์นั้น มนุษย์ได้ทำลายธรรมชาติและทำให้เกิดความไม่ สมดุลขึ้นในธรรมชาติ ด้วยความเห็นแก่ตัวบ้าง ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง ด้วยความรู้ไม่ทั่วถึง ความสัมพันธ์อันซับซ้อนของธรรมชาติ เกิดความผิดพลาดทั้งที่เข้าใจว่าตนฉลาดทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้ความ เข้าใจเป็นอย่างดีแล้ว

ในการศึกษาตามแนวคิดของท่าน ป.อ.ปยุตโต ท่านได้แสดงมุมมองของการศึกษาของมนุษย์ไว้อีกมุม หนึ่งคือด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีข้อแย้งที่สำคัญในสังคมมนุษย์ ดังนี้

1. สังคมมนุษย์ได้เจริญและวิวัฒนาการ ยังไม่เคยปรากฏว่ามนุษย์ได้บรรลุอิสรภาพในด้านนี้แท้จริงเลย มนุษย์ยังไม่ได้หลุดพ้นจากการข่มเหง การแข่งขัน การแย่งชิง การเอารัดเอาเปรียบกันในเรื่องความเป็นอยู่ ดู เหมือนว่า ยิ่งสังคมเจริญขึ้นเท่าใด การเอารัดเอาเปรียบกันจะยิ่งเพิ่มมากขึ้น และมีมาในรูปที่แปลกใหม่ยิ่งขึ้น ยังไม่เห็นความหวังว่า มนุษย์จะบรรลุอิสรภาพในด้านนี้ได้เมื่อใด

2. ในการสร้างสรรค์อิสรภาพดังนี้ มนุษย์ได้พยายามสร้างระบบต่าง ๆ ขึ้นเพื่อควบคุมและจัดความ เป็นอยู่ของมนุษย์ มีทั้งระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ระบบวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นต้น แต่ระบบเหล่านี้ไม่เคยเป็นอิสระจากตัวบุคคลโดยสมบูรณ์แท้จริงเลย

3. นอกจากอิสรภาพในการดำรงชีวิตกลับเป็นว่าการใช้สติปัญญาและแสดงได้โดยเสรี แต่ความคิดและ การแสดงออกนั้น มักไม่เป็นไปโดยบริสุทธิ์ แต่มักเคลือบแฝงด้วยความปรารถนาส่วนตัวบ้าง บิดเบือนไปตาม ความยึดมั่นส่วนตัวบ้าง ทำให้ไม่สามารถยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน เป็นที่มาสำคัญของความขัดแย้ง ทั้งในระหว่างบุคคล หมู่คณะ กลุ่มชน ตลอดจนประเทศชาติ เป็นเครื่องบังคับอยู่ในตัวให้ต้องมีการบีบคั้นกัน ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

ปัญหานี้มีคำตอบที่จะปิดช่องโหว่ ให้เกิดความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด หรืออิสรภาพสมบูรณ์ จะต้องม ีลักษณะเพิ่มเติมจากส่วนที่ขาดไป ที่สำคัญๆ คือ

1. การจัดสรรสิ่งแวดล้อมและสร้างสรรค์ความเจริญ ที่สืบทอดต่อกัน อย่างทอดทิ้งไม่ได้ สิ่งแวดล้อมที่ พัฒนาแล้ว เป็นเพียงสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับความมีชีวิตอย่างดีที่สุดเท่านั้น

2. ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด ไม่ขึ้นอยู่กับความเป็นนายของธรรมชาติ ให้รู้จักประมาณการใช้ธรรมชาติ โดยมีความประสานกลมกลืนกับธรรมชาติเป็นฐานรองรับในขั้นสุดท้าย

3. สังคมจะหลุดพ้นจากการเบียดเบียน เอาจริงเอาจังเปรียบกัน ต่อเมื่อจิตใจของบุคคลในสังคมหลุดพ้นจากกิเลสที่จะเป็นเหตุให้กระทำเช่นนั้น ระบบต่าง ๆ ทางสังคมจะให้อิสรภาพแก่บุคคลได้ ต่อเมื่อบุคคลผู้บริหารระบบ ผู้ปฏิบัติตามระบบ ผู้เกี่ยวข้องระบบ มีจิตใจเป็นอิสระสอดคล้องกับระบบ ความคิดเห็นการแสดงออกตรงไปตรงมาไม่บิดเบือนเคลือบแฝง นั่นแหละหลุดพ้นจากความยึดมั่นตน

4. การดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ชีวิตหวังอยู่กับความสุขความรื่นรมย์ที่เป็นอยู่ในทางโลก จะยังพบความสุขที่แท้จริงได้เลย หากจิตใจยังถูกรอบด้วยกิเลส ด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ การที่จิตหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส ความเป็นนายเหนือธรรมชาติภายในตัวหรืออิสรภาพทางจิตใจ (มีศัพท์เฉพาะเรียกว่า วิมุตติ)

ส่วนข้อพิจารณาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย (มองจากแง่ของพุทธธรรม) มีดังนี้

กระบวนการของการศึกษามองเห็นได้จากธรรมชาติของชีวิตนั่นเอง ลักษณะของชีวิตตามธรรมชาติแสดงให้เห็นถึงภาวะที่ดิ้นรนเพื่อความหลุดพ้นจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ และมีวิชาคือความไม่รู้ครอบงำอยู่ การเดินสายความคิดถูกต้อง เกิดปัญญามองเห็นทางออกที่ดี มีข้อควรพิจารณาดังนี้

1. กระบวนการของการศึกษา คือ กระบวนการแก้ปัญหาคือ ปัญหาหรือทุกข์นั้นมียุติพร้อมด้วยอวิชชาการใช้ปัญญา คือ วิธีแก้ปัญหาคือ

2. ถ้าปัญญาไม่เกิดขึ้น แทนที่จะแก้ไขต้นหากบอวิชาได้ ทำลายอวิชชาได้ เมื่อแก้กลับทำให้อวิชชามาก

3. แม้การใช้ต้นหากบ จะ เป็นวิธีแก้ปัญหาย่างเทียมเท็จจริง หากมีปัญญายู่ด้วย เมื่อมีการดิ้นรนด้วยอำนาจต้นหากบ ปัญญาจะช่วยจับต้นหากบได้แม่นยำและดำเนินไปสู่การแก้ปัญหาคือได้สำเร็จ

4. การแก้ปัญหาย่างถูกต้อง นอกจากทำลายอวิชชาแล้ว ยังเป็นการปิดกั้นและกำจัดต้นหากบไปด้วย ความเจริญของปัญญาจึงทำลายความเห็นแก่ตัว ได้อย่างเด็ดขาด

5. วิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญของท่านพุทธทาสภิกขุและสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

วิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญของท่านพุทธทาสภิกขุ

แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ มีรากฐานจากพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาทั้งจิตใจ ปัญญา และศีลธรรมเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างวัตถุและจิตวิญญาณ ท่านเชื่อว่า “การศึกษา” ที่แท้จริงต้องช่วยให้บุคคลเข้าใจความจริงของชีวิต สามารถลดทุกข์ และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข โดยมีการเน้นหลัก “เหตุและผล” ในการวิเคราะห์ความจริงของโลก แนวคิดของท่านจึงเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการปฏิรูปการศึกษาของไทย

ท่านพุทธทาสได้เสนอให้การศึกษาส่งเสริมสร้างศีลธรรมควบคู่กับการพัฒนาความรู้ โดยวิพากษ์ระบบการศึกษาที่เน้นแต่ความรู้เชิงทฤษฎีและวัตถุว่าเป็น “การศึกษาแบบหมาทางด้วน” ซึ่งขาดความสมบูรณ์ด้าน

จริยธรรม ท่านเสนอให้ “ต่อทางสุนัข” โดยเพิ่มจริยศึกษาเข้าในหลักสูตรและปลูกฝังคุณธรรมแก่ผู้เรียน แนวคิดนี้ครอบคลุมทั้งบทบาทของผู้เรียนและผู้สอน สำหรับผู้เรียน การศึกษาที่ถูกต้องต้องช่วยพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง สามารถควบคุมกิเลสและความเห็นแก่ตัว รวมถึงตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ส่วนผู้สอน ท่านเน้นว่าครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรม และอุทิศตนเพื่อสร้างคนที่มีคุณภาพ ครูในมุมมองของท่านเป็น “ดวงประทีปของโลก” ที่ชี้ทางไปสู่การบรรลุความสุขของชีวิต

ในเชิงการปฏิบัติ ท่านเสนอให้หลักสูตรการศึกษาประกอบด้วย “พุทธิศึกษา” (การพัฒนาปัญญา), “จริยศึกษา” (การปลูกฝังคุณธรรม), และ “พลศึกษา” (การพัฒนาจิตและร่างกาย) โดยทั้งหมดต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจความจริงของชีวิตและลงมือปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ การศึกษาต้องเน้นประสบการณ์จริง มากกว่าการเรียนรู้จากทฤษฎีเท่านั้น นอกจากนี้ ท่านยังส่งเสริมการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาคุณธรรมภายในจิตใจผู้เรียน

สรุปว่า แนวคิดทางการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นการผสมผสานระหว่างวิทยาการ ความรู้ และศีลธรรม ท่านมองว่า การศึกษาที่แท้จริงไม่ใช่เพียงเพื่อความก้าวหน้าทางวัตถุ แต่ต้องช่วยสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีจิตใจสงบสุข และสามารถนำพาสังคมไปสู่ความสงบสุขและสันติภาพอย่างยั่งยืน

วิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ให้มีอิสรภาพทั้งทางกายและจิตใจ โดยการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ แนวคิดนี้เน้นให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติรอบตัว รู้จักปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม และพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดสมดุลระหว่างชีวิตภายในและภายนอก เป้าหมายสำคัญของการศึกษาคือการสร้าง “อิสรภาพ” ซึ่งหมายถึงการหลุดพ้นจากการครอบงำของปัจจัยภายนอก และการควบคุมตนเองเพื่อดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและความหมาย

ท่าน ป.อ.ปยุตฺโต อธิบายว่าการศึกษาคือการช่วยให้มนุษย์พัฒนาความสามารถในการใช้ปัญญาเพื่อตอบคำถามว่า “ชีวิตควรอยู่เพื่ออะไร” มากกว่าการมองเพียงจุดกำเนิดของชีวิต การศึกษาที่ดีควรส่งเสริมให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติของตนเองและสิ่งแวดล้อม โดยใช้ปัญญาในการปรับตัวให้เหมาะสม ไม่เพียงเพื่อการอยู่รอด แต่ยังเพื่อการดำรงชีวิตอย่างสงบสุขและสมดุล ท่านยังเน้นว่า การศึกษาที่แท้จริงต้องช่วยให้มนุษย์ลดความเห็นแก่ตัว พัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกในสังคม และสร้างสังคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ในแง่ของสังคม ท่านมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคม การศึกษาไม่เพียงแต่พัฒนาปัจเจกบุคคล แต่ยังต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่นเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์รุ่นหลังสามารถต่อยอดความรู้และหลุดพ้นจากวงจรปัญหาเดิมๆ ท่านเสนอว่า การศึกษาในมิติทางสังคมควรช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เพื่อสร้างระบบที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

การศึกษายังเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหา ท่าน ป.อ.ปยุตฺโต เชื่อว่ากระบวนการศึกษาคือการพัฒนาปัญญาเพื่อลดอวิชชา (ความไม่รู้) และตัณหา (ความอยาก) ซึ่งเป็นต้นเหตุของทุกข์ การศึกษาที่ถูกต้องจะช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล เข้าใจความจริง และลดความขัดแย้งทั้งในระดับบุคคลและสังคม

สรุปแล้ว แนวคิดปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เน้นการพัฒนาปัญญาและศีลธรรมเพื่อสร้างอิสรภาพในชีวิตมนุษย์ การศึกษาที่ดีต้องช่วยให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติ สร้างสมดุลในชีวิต และมีบทบาทในการพัฒนาสังคม แนวคิดนี้สะท้อนถึงแก่นแท้ของปรัชญาการศึกษาในเชิงพุทธที่มุ่งสร้างความสุขและความสงบสุขในสังคมอย่างยั่งยืน

6. บทสรุป

ท่านพุทธทาสภิกขุ มีมุมมองแนวคิดทางการศึกษาในประเทศไทยว่าการศึกษาของไทยมุ่งสร้างแต่ความรู้ตามแบบอย่างตะวันตก โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม เลียนแบบตะวันตกจนไม่เห็นความสำคัญ ของวิชาศีลธรรมและจริยธรรมเมื่อนำไปประกอบอาชีพได้ เอาตัวรอดในการแข่งขันได้แต่ก็ขาดความรับผิดชอบต่อสังคมตามแนวพุทธศาสนา ควรนำศีลธรรม จริยธรรมกลับมาคู่คนไทย ให้โลกรู้จักคนไทยอย่างสร้างสรรค์และชื่นชมในด้านวิทยาการศึกษาที่อุดมด้วยปัญญา เมตตา มีศีลธรรมต่อสังคม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีมุมมองแนวคิดการศึกษาไทยว่ามนุษย์มีองค์ประกอบของชีวิตคือร่างกายกับทางจิตใจ ร่างกายไม่ดำรงอยู่หรือก็อยู่ด้วยขอบเขตอันจำกัดของธรรมชาติ แต่มนุษย์มีจิตวิญญาณและสมองอันฉลาดกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จึงพัฒนาปัญญาจนสามารถเอาชนะธรรมชาติและนำธรรมชาติมาตอบสนองตนได้ เมื่อพัฒนาสำเร็จจึงเกิดการบันทึกและมอบต่อ ส่งต่อ สืบสานต่อ นั่นเป็นจุดเริ่มต้นที่มาของภาค "การศึกษาของมนุษย์" แล้วมอบส่งต่อเพื่อชนรุ่นหลังจะได้นำไปศึกษาต่อยอด โดยไม่ต้องย้อนมาค้นคว้าแบบเดิมซ้ำอีก ปัจจุบันวิชาการต่างเกิดขึ้นมากมายรวมทั้งปรัชญาการศึกษาด้วย

สรุปแล้ว ทั้งสองท่านมีความคิดตรงกันคือ วิวัฒนาการการศึกษาจะประสบความสำเร็จสูงสุดและมีประโยชน์จากชีวิตสู่ชีวิต จะต้องมีการเรียนรู้องค์ประกอบร่วมกันทั้งกายและจิต กายคือวิชาชีพ จิต/ใจคือศีลธรรมและจริยธรรม เพื่อสังคมเป็นสุข ประกอบกับในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้บอกถึงหลักแห่งทฤษฎีการเรียนรู้ ทำให้มองเห็นแผนที่เส้นทางไปสู่จุดหมายด้วยองค์ประกอบ 7 ประการ คือ - แผนที่ดี - มีจิตมั่น - หมั่นฝึกฝน - คิดค้นแก้ปัญหา - มานะอดทน - ไม่หวังผลชาติหน้า - อุตสาหะเต็มเปี่ยม หากปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็จะเกิดประโยชน์ตนและประโยชน์สุขของสังคมอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

เอกสาร/หนังสือ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต).(2559). **พุทธธรรมฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร: ผลิตัมมิในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.

พระพุทโธสเถระ., (2547). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค (พระพุทโธสเถระ คัมภีร์วิสุทธิมรรค สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร แปลและเรียบเรียง).** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด.

เว็บไซต์ siamganesh. (2013). **แนวคิดทางการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ.** สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2567.
admin. (2555). **พุทธปรัชญาการศึกษา Buddhist Philosophy of Education.** เว็บไซต์ โรงเรียนวิถีพุทธ. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2567.

พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก. **พุทธปรัชญาการศึกษาในพระคัมภีร์พุทธทาสภิกขุ.** เว็บไซต์ GotoKnow. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2567.

นิภา นิธยาน. **แนวคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ .** เว็บไซต์ SWU e-Journals System. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2567.

มนัสวี ศรีนนท์, พระมหาหมอวินทร์ ปุริสุตโตโม. **พระพุทโธชาจารย์ : ผลงานที่ฝากไว้ในพระพุทธศาสนา.** ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดอาวุธวิกสิตาราม. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2567.

เว็บไซต์ Blogger.com. (2553). **ความหมายปรัชญาการศึกษา.** สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2567.

เว็บไซต์

<https://keji.siamganesh.com>.

<https://www.gotoknow.org>.

<https://www.vittheebuddha.com>.

<https://ejournals.swu.ac.th> > article > download.

<https://so12.tci-thaijo.org> > index.php > src > article > view (2021).

<http://dontong52.blogspot.com>.